

Kíḍḗwó-déé kutoluú

Kíḍḗwó-déé n̄ba waagálíná S̄í-lfulú ge b̄k̄óni bosúu búu nakúro-daá bán̄yáá n̄na s̄isi: Kíḍḗwó-déé búu. Kíḍḗwó-déé n̄ba wénzée kóólíwá ge. Kpangalam na kíḍḗe w̄isi raagaludé f̄arándí n̄bulé. Bowóró ge baagálu Búu-daá bekédi kíḍḗewu-daá . kúb̄oni weení w̄eegédé we n̄bááwu né, ulé ge bán̄yáá s̄isi: **Wúro-Baanya Kíḍḗwó**. Bugutoluú s̄isi bañ̄ beegédé ná n̄bááwu. Bínwílú s̄isi: bogoobíya nebére w̄óngóni bakádini b̄owóró. lfulú lénlé kíḍḗwó-déé n̄ba waagálu ḍidáare, Baasáari f̄arándí n̄bulé.

Wenbí bugágusi we lfulú né, yóóni riké-riké-r̄ozi ge baagálu lfulú. N̄naamú né, baaya ḍamá ge ndi-ndi, nebére, Táágbá-déé nebére, Dukore-déé; nebére, cícawú.

« Bán̄yáá s̄isi: lfulú né, bigée liz̄o ge ».

Wenbí bur̄ozi kíḍḗwó-déé n̄ba w̄oogóni bosúu búu-daá né, yooráa wenbá bána we b̄óngoyoó né, báa b̄oogóni si botóyoo we n̄h̄ini, badánbuzi bakpa búu-daá. Kíḍḗwó-déé n̄ba ɪbá begée Kóólináa ge kpenkpénwá. Bedée kóólúu tumére waabisuná we sééd̄i kóólí.

Kíḍḗwó-déé n̄ba waagálu lfulú na b̄k̄óni bosúu búu-dáa bedée kíbuñḍe né, Kpangalam, Caaváadi, Kadambara, Bíríní, belé b̄óngóni bosúu bedée bedéewá n̄bulé.

Kíḍḗwó-déé ḍánnáa kowuro b̄óóni 2:

- Caátakurá-déé na Wúro-Akoríko-déé.

Kíḍḗwó-déé wúrowá-déé yirá wenbá beed̄i kowúr̄o né nd̄o:

1. Wúro-Baanya Kíḍḗwó. Ulé woozuuná Kíḍḗwó-déé tééd̄i.

2. Wúro-Asawú
3. Wúro-Akpomáaji
4. Wúro-Akóndɔ
5. Wúro-Akoríko II. Ulé waamu ná Jááma.
6. Wúro-Caatíkpi
7. Wúro-Baanya II. Ulé waamu ná Faránsi.
8. Wúro-Nííle Baanya
9. Wúro-Nííle Jeeniwee
10. Wúro-Kúra Caanyaáawu. Ulé waagálízí na kíḍḗewú-déé ḍibimbiḍé-rɔ.
11. Wúro-Caá-jɔbɔ́ wúro-Gúúní.

Kíḍḗewú-déé níba-déé tím-daá né, Kpangalam níba waava ná we laadɔ́ wenká karɔ bozuwáa ḍɔ́ né. Baaján basí Wúro-Kúra Caanyaáawu zaamááni wenkí né, bíḍéé zaamááni ge waagágusu tééḍi.

Kíḍḗewú-déé níba-déé tím-dáa né, sisi : Wúro-Kúra weení weeḍi Wúro-Isɔ́ Bíríní né, ulé waazu ná Wúro-Akoríko Kowúrɔ́. Buga Wúro-Baanya II né, Kpárátááwú Wúro-Buraáama waazu ná ulé kowúrɔ́. Waadásu ná Wúro-Nííle Jeeniwee. Biiga Wúro-Isifu Ayéwá, ulé waazu ná Caá-jɔbɔ́ Wúro-Gúúní. (vers 1959-1960).

Kíḍḗewú-déé-níba-déé lizɔ́ ge bánjyaá sisi: « **Wúro-Kundé** ». Doo kúbɔ́ní Wúro-Baanya Kíḍḗewú waagálu lfulú na ikóni isúu Búu-daá né ge waana bíḍéé lizɔ́ kań. Bigéé zíini kúbɔ́ngi ḍɔ́ ge; nge kuɲmatu ná yi kiféeri yi sisi: mɔ́ mégéé lizɔ́ ge. Báa wé ge nyánjááḍi, kɔ́ni mɔ́ mɔ́jɔ́, nyánnáa wenbí nyɔ́zɔ́lée né. Nna ge

kuján kiféeri yi kidee yide sisi: mósó ge bánjáá « Wúro-Kundé ». Kídeewó-dée Búu-daá ge lizóo kaám kɔgɔwená. Bánjáá Wúro-Kundé dɔ né , bulá ge nyazi kitangbalú dɔ bika bigée bɔɔwú uráa wánzúú kidaá bánlaá. Lizóo kaám, báa we ge booyúú, bánváa ke ge.

Asée kelimbíré kúfulómɔde baasí ge kedéndíi.

Lizóo kaám, kedée fósóziɛ ndɔ:

- A bigée téewu cɔɔ we káále, nge baava ke kelimbíré yáá nam báa alú, báa abaalú ge booyúú, wenbí biríŋa bɔɔɔléɛ né, bónyuuwúu.

A ngú dóm woójosi ná urú (niibiiká waama ná urú) ya, nge boozóí lím babírɪ ke, beléki beléki, bundém alaafíya.

Lizóo Wúro-Kundé, báa bíni weení ge bánlaá ke. Kídeewó-dée, lizóo kaám kanáábílé.

Wenbí burɔɔzi leleedɔ bándírɪ lizóo kaám né:

doo caanawú, a nyóóbó ge nyáánmáti ná ke, kónbusí nya dɔdɔ ge. Wenbí burɔɔzi kadándanmáti né, urú alú naáru woobo ná usíŋ iyáa ke, amá, bika idanmatiná ke. Icán ise ikpé idáana né, nge waazí.

Buján bidíŋa ge sisi: a bɔɔɔléɛ si bana kaám, asée baadírɪ naaní na buɔ a wentí tɔwe né, batlí ti.

Kídeewó-dée, Kóólíwá baasí, dǎnnáa séédíwá natúdoozo wentí tudási né.

- Đikééníwá, na Níícéwá, na Mósóláwá.

Wenbí kídeewó-dée yáási kée né nbiélé.

Mogoobíya aláa na abaaláa Tem kalaqáa, tákaraqá kina kígéε kúnvulísi dáázá-ɔɔ ge. Kínwílú dáa caanadóm wentí ɔoo dájaájaanáa waalá bi ge ɔéɔéε tεεvólási woozúu susuwúu né.

Amá, ɔénveerím míu sísi: tééɔi cíkɔ ge ɔáńbuzi ɔɔmáa. Bilé né, a weení ɔnyí sísi: ɔwená bíɔéε ɔzáfúlúɔe tééɔi natóru-ɔɔzɔ né, wánbuzi ɔkáhmaa ɔáa wentí trína tɔwe né, bika ɔbízi ɔnyóózi ɔlálá nńináa tɔganáa ɔáńlám ti né.

Múgoobú Caagbara Sɔɔli Ngoobú

Kíɔεwó-ɔéε kutoluú

« Histoire du village de Kideoudè »

1ère édition par EDITEM en mai 1986.

4ème édition ressaisie par CLTem en 2024.

Impression numérique sur www.tembiya.net

Dépôt légal 2ème trimestre 2024

Comité de Langue Tem, BP 200, Sokodé - TOGO

Pres.CLTem@gmail.com